

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Petra Bonková

Sokratova filozofie

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně a že jsem použil/a jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 12. 4. 2018

Poděkování

Děkuji PhDr. Petru Zimovi, Ph.D. za jeho podněty a rady, které mi jako vedoucí mé bakalářské práce poskytoval při jejím zpracování.

Obsah

Úvod.....	5
1 Sokrates a jeho doba	6
2 Poznámky k Sokratovu životopisu	9
2.1 Sokratovská literatura	9
2.1.1 Xenofón.....	9
2.1.2 Platón	10
2.1.3 Aristoteles	10
2.2 Sokratův život.....	12
2.3 Daimonion	15
2.4 Sokratova obžaloba a smrt	16
3 Podstata Sokratovy filozofie a jeho pojetí dialogu	25
3.1 Etika	25
3.2 Starost o duši	26
3.3 Metoda dialogu	27
3.4 Pojetí těla a duše	29
3.5 Spravedlnost	29
4 Odraz Sokratova díla v české filozofii.....	32
4.1 František Drtina	32
4.2 František Novotný	32
4.3 Emanuel Rádl	33
4.4 Jan Patočka.....	33
4.5 Josef Ludvík Fischer	34
Závěr	36
Prameny a literatura	37
Elektronické zdroje	39
ANOTACE.....	40

Úvod

Sokrates patří již téměř dva a půl tisíce let k největším filosofům v historii lidstva. Ačkoliv sám nezanechal dalším generacím žádné písemné dílo, o jeho působení se dozvídáme z děl jeho žáků a obdivovatelů. Právě u tohoto velkého myslitele započala filozofie svou významnou éru. Svůj podíl na jeho slávě mělo i Sokratovo nespravedlivé odsouzení, ale jelikož odmítal porušovat zákony obce, svůj rozsudek přijal. K tomuto rozhodnutí jej vedl i jeho božský hlas, daimonion, který ho pokaždé varoval před nesprávným jednáním. Obdivuhodné je taktéž jeho vedení dialogu, kterým se nesnažil nalézt nové vědění, ale pouze zjišťovat další skutečnosti o vědění, které bylo již známé, a otrásat jím.

Téma Sokratova filozofie jsem si vybrala proto, že mám obdiv k tomuto významnému mysliteli řecké antické filozofie. Fascinuje mě jeho způsob chování a uvažování. I když cítil, že se mu stala nespravedlnost, odmítal ji oplácet, přestože se mu tato vlastnost stala osudnou.

Cílem práce je bližší seznámení s postavou Sokratovy osoby a jeho pojetím filozofie a také s autory literatury, v níž je hlavní postavou.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol.

V první kapitole je popisován kontext doby, v níž Sokrates žil.

Druhá kapitola se zabývá literaturou vzniklou během filosofova života nebo bezprostředně po jeho smrti. Porovnává jednotlivé pohledy filosofů, které se v mnoha ohledech liší. Dále se zabývá některými událostmi jeho života, božským hlasem, který mu pomáhal rozhodovat se v obtížných situacích, a také líčí poslední okamžiky řeckého myslitele.

Třetí kapitola přibližuje Sokratovo pojetí filozofických otázek a také metodu, kterou používal, a sice dialog.

Poslední čtvrtá kapitola pojednává o významných českých filozofech zabývajících se jeho působením.

1 Sokrates a jeho doba

Sokrates se narodil přibližně kolem roku 470 př. n. l. v Athénách krátce poté, co Řecko zvítězilo v řecko-perských válkách. Během svého života zažil rozkvět demokratických Athén, které vyvrcholilo v období Periklovy vlády, i jejich úpadek po porážce v peloponéské válce, nastolení vlády třiceti tyranů a obnovu demokracie. (Fischer, 1994, s. 23)

V období 5. století př. n. l. bylo Řecko tvořeno městskými státy, z nichž nejvýznamnější postavení měly Athény. Všechny městské státy a zvláště pak Athény byly typické svým průkopnictvím a soutěživostí. Aspekt soutěžení se později začal promítat do všech oblastí života v Řecku. Vedle Řecka si získala důležité postavení také Perská říše, která pro něj začala představovat hrozbu. K prvnímu většímu střetu došlo roku 490 př. n. l., kdy perské vojsko drtivě podlehl Athénám v bitvě u Marathonu. Spekuluje se, že se této bitvy jako těžkooděnců účastnil i Sokratův otec Sofroniskos. (Johnson, 2016, s. 13–15)

O deset let později, roku 480 př. n. l., Peršané znovu vtrhli do Řecka, ale tentokrát byli Řekové poraženi v bitvě u Thermopyl. Další významné bitvy řecko-perských válek se odehrávaly u řeckého města Plataje a u mysu Mykalé, kde byli Peršané poraženi. Tyto dvě prohry znamenaly pro Persii definitivní porážku, která měla za následek prudký rozvoj Athén. (Dostupné z: <http://www.antickysvet.cz/25973n-bitvy-u-plataji-a-mysu-mykale-479-pred-n.l.>) Ten pak s sebou přinesl také náhlý obrat v dodržování tradic, u kterých došlo k zásadním změnám. Rozmach v oblasti politiky a hospodářství doprovázel také rozkvět kultury. (Fischer, 1994, s. 23–31)

Athénská demokracie kladla důraz na politickou svobodu. Podle Aristotela spočívá svoboda v tom, že ve společnosti jedna skupina vládne a druhá poslouchá. Poté dojde k jejich výměně. O veškerém dění má právo rozhodovat „obecné množství“, tedy většina, která je v demokraciích zpravidla zastoupena nemajetnými obyvateli. V demokratické společnosti by dále měl mít každý člověk možnost rozhodovat sám o svém životě. V ideálním případě nemá být podřízený nikomu, ale pokud to nelze uskutečnit, má být podřízený pouze střídavě. (Fischer, 1994, s. 23–24)

Pokud mluvíme o demokracii v Athénách, je nutné zdůraznit, že vedle občanů, kteří směli hlasovat ve sněmech nebo měli možnost vykonávat post úředníka, byla velká část obyvatel tvořena otroky, kterým se nedostávalo práv, jako tomu bylo u občanů. Díky jejich práci rostl

blahobyt ostatních obyvatel. Pokud pomineme toto omezení, můžeme říct, že demokracie v Athénách byla realizována až s příliš velkou důsledností. Tuto důslednost a přepjatost demokracie kritizovali zejména zástupci aristokratické strany. Konflikt mezi oběma stranami propukl v tu nejméně vhodnou dobu, tedy v období trvání peloponéské války, kdy bylo spíše potřeba, aby veškeré síly Athén bojovaly proti Spartě. Aristokratická strana se však do boje s vládnoucí demokracií pustila proto, že aristokratickou ústavu Sparty považovala za výhodnější. Sokrates, ačkoliv se v politice aktivně neangažoval, byl chápán jako mluvčí této strany. Po vítězství Sparty nad Athénami byla demokracie v Athénách dočasně svržena, a to do té doby, než došlo k novému převratu a následnému obnovení demokracie. (Störig, 1993, s. 111)

V athénské demokracii byla místa úředníků, politiků nebo soudců volena losem, což pro běžné obyvatele znamenalo, že se nyní museli zaobírat záležitostmi obce, které jim dosud byly cizí. Tato činnost jim přinášela řadu těžkostí, se kterými byli nuceni se vypořádat, například museli být schopní promluvit na politických zasedáních, vyjadřovat své návrhy a odůvodňovat je. Následkem těchto nových potřeb byla poptávka po lidech, kteří by obyvatelům obsazeným do úřadu bez dřívějších zkušeností, mohli předat znalosti z oblasti řečnictví, ale i celkové všeobecné vědomosti. Na tyto požadavky téměř okamžitě začala reagovat tzv. sofistika. (Tretera, 1981, s. 65–66)

Sofisté byli především učitelé řečnictví, kteří putovali do různých měst s cílem předávat své znalosti mladým a bohatým lidem za úplatu. Za to, že za své učení přijímali plat, byli také kritizováni od Platóna. Mezi nejvýznamnější představitele sofistiky patří Protagoras a Gorgias. Oblíbenou naukou sofistů byla učení o tom, co vytvořila příroda a co člověk. Sofisté tvrdili, že náboženství, zákony a jazyk nestvořila příroda, nýbrž člověk, kterého chápou jako individuum. Z centra lidského zájmu se vytrácí náboženství a častěji se objevuje ateismus. Sofisté byli oblíbeni hlavně u mladých lidí, kterým bylo slibováno, že se naučí nové moudrosti, jež jim zajistí úspěch v občanském životě. (Patočka, 1990, s. 35–36) Tvrdili, že mladé lidi naučí, jak si vybudovat silnou osobnost, po které toužili, a také přesvědčit davy lidu o jejich názoru. Postavení sofistů ohrozilo až Sokratovo působení, který na rozdíl od nich, používal jako svou metodu rozmluvu, nikoliv přednášku. Jejich učení, že moc je právo, chápal odlišně, a to tak, že právo je moc. Obyvatelé, jež poslouchali Sokratovy rozmluvy, sami sebe nechápali jako žáky, ale jako jeho společníky, druhy a známé. (Novotný, 1926, s. 7–8)

Sofisté zájemce o vzdělání učili nejen řečnictví a to, jak by měli správně uvažovat, ale také jim představovali různé manévry a lsti označované jako sofismata. V pozdějším období se u sofistů rozvinul um v oblasti tzv. eristiky, pomocí které učili, jak se člověk jako účastník sporu může naučit podávat důkazy o pravdě nebo lži, bez ohledu na to, jaká je skutečnost. To mělo také za následek, že označení sofista si získalo záporný význam. Netýkalo se ale všech. Sofisté hlavní měrou přispěli k šíření osvěty, ale největší jejich zásluhou bylo odvrácení zájmu od přírody k člověku. Zabývali se, jak se může člověk v běžném životě uplatnit. Z jejich učení vycházejí budoucí humanitní vědní obory, jako jsou státopěda, filosofie nebo estetika. Jejich učení tedy můžeme chápat jako předstupeň vrcholné filosofické soustavy klasického Řecka. (Tretera, 1981, s. 66)

2 Poznámky k Sokratovu životopisu

2.1 Sokratovská literatura

O historické postavě Sókrata máme v dnešní době pouze minimum informací. K tomuto minimu, o němž budeme předpokládat, že se opravdu stalo, patří sdělení, že byl ve svých sedmdesáti letech popraven, a že sám není tvůrcem žádného díla. Z toho vyplývá, že naše vnímání postavy Sokrata se musí nutně odvíjet od zpráv, které sepsali jiní autoři podle svých vzpomínek nebo z pozdějších nepřímých svědectví. Často se ale jednotlivé informace navzájem vylučují. Není tedy zřejmé, jestli si Sokratovi současníci dali za cíl objektivně popsat skutečnost. Patří mezi ně především Platón, Xenofon a Aristoteles. (Graeser, 2000, s. 111–112)

2.1.1 Xenofon

Xenofon Sokrata líčí ve svém spisu *Vzpomínky na Sokrata*, ve kterém se zabývá otázkou zbožnosti a zdrženlivosti nebo zde popisuje Sokratovy rozhovory s mladíky, kde je nabádá ke skromnosti. (Novotný, 1926, s. 10–11) Jsou zde líčeny i rozhovory u hostiny, na niž byl Sokrates pozván jako hlavní host. (Johnson, 2016, s. 8) Dále Xenofón podává své svědectví v *Symposiu* a *Obraně Sokrata*. „*Xenofon byl venkovský aristokrat, cestovatel, dobrodruh a vojenský velitel, který se díky Sokratovi, kterého uctíval, stal amatérským studentem filozofie,*“ zmiňuje Johnson. (Johnson, 2016, s. 8) Nutno dodat, že Xenofon nikdy neporozuměl Sokratovým myšlenkám. Pokud by se nedochovala jiná svědectví než od Xenofona, nemohli bychom v Sokratovi spatřit člověka zakládajícího filozofii jako odbornou vědu. Ve svých rozmluvách Xenofon vystupuje jako Sokratův obhájce. (Johnson, 2016, s. 8) Teprve až po Sokratově soudním řízení se rozhodl k sepsání děl, v nichž líčí Sokrata jako bezúhonného a zbožného muže. (Crescenzo, 2004, s. 8) I když Xenofon své *Vzpomínky* sepsal až po delší době, snažil se v nich shrnout, i když bez nějakého uspořádání nebo smyslu, poznatky z již vzniklé sokratovské literatury, která byla vytvořena před Sokratovou smrtí i po ní. (Fischer, 1994, s. 15) V Xenofonově podání Sokrates vystupuje jako chytrý člověk, který se orientuje na praxi uplatnitelnou v běžném životě, ovšem bez skutečnosti přesahující smyslové i rozumové možnosti. (Patočka, 1990, s. 8)

2.1.2 Platón

Novotný (1926) ve své knize uvádí, že v Platónových dialozích je sice hlavní postavou Sokrates, ale je pravděpodobné, že v nich Platón vkládá Sokratovi do úst své myšlenky. Fischer (1994) chápe jako nejdůležitější zdroj o Sokratovi Platónova díla. Z raných děl přikládá významnou roli dialogům *Ión*, *Prótagoras*, *Laches*, *Charmides*, *Euthyfrón* nebo *Kritón*. Z těch pozdějších jmenuje *Symposion*, kde *Alkibiades*, Sokratův přítel, popisuje jeho zevnějšek, a dialog *Faidón*, který líčí poslední chvíle před Sokratovou smrtí. Podobně jako Fischer přikládá i Johnson (2016) nejdůležitější roli Platónovi. V době, kdy Platón psal o Sokratově smrti a své první rozhovory, byl stále ještě značně ovlivněný Sokratovými myšlenkami, takže tato díla lze považovat za věrohodná. Později však u něj dochází k obratu. Po smrti Sokrata založil univerzitu, kterou nazval *Akademie*. A právě tento aspekt ho vedl k vyjadřování vlastních myšlenek, které skrze Sokrata šířil. Skutečná historická postava Sokrata se tímto začínala prolínat s figurkou, kterou ze Sokrata jeho žák učinil. S tímto Johnsonovým názorem se ztotožňuje i Patočka (1990). Všimá si Platónova záměru vylíčit Sokrata podle obrazu svého. Platónovým záměrem tedy nebylo popsat skutečného Sokrata, ale idealizovat jej. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že musel existovat nějaký základ, ze kterého mohl vycházet.

2.1.3 Aristoteles

Aristoteles již neměl možnost setkat se se Sokratem osobně, ale po příchodu do *Akademie* ještě zachytil žijící sokratovskou tradici. Na Sokrata nahlíží s ohledem na svou odbornost. (Patočka, 1990, s. 9) Z rozboru jeho děl však vyplynulo, že Aristoteles čerpal pouze z Platónových nebo Xenofonových dialogů. Snažil se tedy zjistit, jak moc shodné jsou závěry, kterých dosáhl, v porovnání se závěry z přímých svědectví. Vůbec ale nepodává žádnou zprávu o Sokratově vzhledu, protože tento aspekt patrně nestál v centru jeho zájmu. (Fischer (1994, s. 9–14)

Poměrně spolehlivě zachytil Sokrata *Aischines ze Sfettu*, tyto písemnosti se však nedochovaly. (Novotný, 1926, s. 10)

Novotný (1926) popisuje i další pramen, který se o Sokratovi zachoval, a sice *Aristofanovu komedii Oblaka*. Tento zdroj ale nelze považovat za úplně pravdivý, jelikož *Aristofanes* líčí Sokrata jako postavu zosobňující veškeré stinné stránky člověka.

Nabízí se tedy otázka, jaký měl Platón důvod líčit ve svém díle Symposium Sokrata a Aristofana jako přátele? Můžeme pouze předpokládat, že v období, kdy Aristofanes komedii psal, slyšel o Sokratovi jen z pomlouvačných řečí. Jeho pohled na Sokrata se proměnil až po osobním setkání. (Johnson, 2011, s. 49) Podle komedie Sokrates kolem sebe vytvořil uzavřenou školu, jejíž součástí se toužil stát i již postarší muž. Doufal, že se mu u Sokrata dostane takového vzdělání, aby byl schopen utéct věřitelům. Muž byl do školy přijat a Sokrates mu nejprve chtěl vštípit poznatek, že neexistují bohové, ve které dosud lidé věřili, ale že za vším stojí Oblaka. Když pak byl Sokrates odsouzen k smrti, pronesl, že ho velmi zasáhlo smýšlení veřejnosti o jeho osobě, které bylo podporováno právě takovými komediami. Fischer (1994) zařazuje do literatury namířené proti Sokratovi vedle Aristofanových Oblak také obžalobu sofistů Polykrata, pro něž Sokrates představoval nebezpečného člověka, který narušuje athénské demokratické řády a občanské zásady vycházející z těchto řádů.

Z pozdějších děl můžeme jmenovat práci Aristotelova žáka Aristoxena, která uchovává část Sokratova životopisu. V dochovaných zlomcích Aristonexův otec Spintharos představuje Sokrata jako velmi výmluvnou osobnost s vybraným způsobem řeči a vybraným chováním. Takto Sokrates působil do chvíle, dokud jej něco nerozhněvalo a nepodlehla své vznětlivosti. Z Aristoxenových tvrzení dále vyplývá, že Sokrates jako malý hoch vzdoroval svému otci a odmítal ho poslouchat. Na druhou stranu autor obhajuje Sokrata v tom smyslu, že se nikdy nedopustil žádného bezpráví. Sokratovu osobnost si lze z Aristoxenova svědectví dochovaného pouze v několika zlomcích představit jen velmi těžce. Je mu ale nutné přiznat vytvoření takového díla, které stojí v protikladu k pramenům zaujatých opačným směrem. Z dalších nepřímých svědectví stojí za zmínku kniha Diogena Laertia Život filosofů. (Fischer, 1994, s. 8)

Na těchto základech je postavena různorodost sokratovské literatury. F. Schleiermacher si proto položil důležitou otázku: „*Čím mohl být Sokrates ještě vedle toho, co o něm praví Xenofón, aniž by odporoval charakterovým rysům a životním pravidlům, která Xenofón s určitostí stanoví jako sokratovská, a čím musel být, aby dal Platónovi podnět a právo, aby jej ve svých dialogích předvedl tak, jak tomu v nich je?*“ (Patočka, 1990, s. 9) Schleiermacher tedy popírá možnost, že by mohl být Xenofon považován za nevěrohodný zdroj a svou představu Sokrata vytvořil v souladu s pojetím Xenofonových děl. Během 19. století ale došlo k narušení této harmonie zpochybněním pravosti díla Vzpomínky na Sokrata, následovaly výroky, že Xenofon podobně jako Platón, zachycoval o Sokratovi nepravdivé informace, a

dokonce se objevil i názor, že Xenofon čerpal z děl Platóna a Antisthena, dalšího Sokratova žáka. Význam Xenofonových děl dále nabourává skutečnost, že jeho díla nemají ucelený charakter, a že do Sokratova okruhu patřil jen dočasně. (Patočka, 1990, s. 9)

Díky odborné práci H. Dielse a E. Zellera si však získal vědecký význam. Různé pohledy Platóna, Xenofona a Aristotela nevytváří skutečnou postavu Sokrata, ale pouze její ideál, na kterém stojí mnoho dalších sokratovských děl. Zlom v tomto chápání Sokrata s sebou přináší kniha H. Maiera s názvem Sokrates, kde její autor věcně a nezaujatě hodnotí Xenofonovy a Platónovy poznatky i Sokratův vzhled. Ve stejném období přináší své podněty také tzv. „skotská škola“ reprezentovaná J. Burnetem a A. E. Taylorem, která řeší především problém Sokratova vývoje, a přináší k jeho řešení i další impulsy. Tento přístup „skotské školy“ stojí za příčinou následného „zlidšťování“ Sokratova vzhledu. (Fischer, 1994, s. 9–10)

Pokud srovnáme všechny vzniklé prameny zabývajícími se postavou Sokrata, zjistíme, že každé dílo v sobě odráží osobnost svého autora i jeho zařazení ve společnosti. Z uvedeného vyplývá, že se tyto prameny navzájem doplňují. Ale dříve, než bude možné sestavit skutečný charakter Sokratovy osobnosti, by mělo být nejprve provedeno jeho společenské zařazení. Je nutné mít na mysli také fakt, že i u Sokrata docházelo k vývoji osobnosti. Namísto toho byl popisován pouze v období posledních let života. (Fischer, 1994, s. 21)

2.2 Sokratův život

Sokrates se narodil v Athénách kolem roku 470 př. n. l., jeho otec Sofroniskos pracoval jako sochař, matka Fainareta jako porodní bába. Tuto činnost pravděpodobně ale začala vykonávat až po smrti Sofroniska. Vedle Sokrata, měla už z prvního manželství syna Patroklea. Sokratův otec své povolání vykonával velmi poctivě, své řemeslo později předal i svému synovi, on je však nikdy neprovozoval. Našel si zálibu v lékařství a léčení, které se promítlo i do jeho dialogů. Sokrata lze zařadit k lidovým vrstvám společnosti, které se však nesnažily získat si moc ve státě, i když si byly vědomy svého vlasteneckého přesvědčení. (Patočka, 1990, s. 65–66)

Soudí se, že zpočátku měl Sokrates značný majetek i pozemky, které svěřil do správy svého přítele. Ten však o veškeré Sokratovo jmění přišel. Sokrates se také zúčastnil třech válečných výprav v peloponéské válce, po jejímž skončení zasáhla filosofa chudoba, kterou se moc nezabýval. Podle zpráv chodil oblečený velmi nuzně, za jakéhokoliv počasí nosil stále to samé ošacení, bez pokrývky hlavy a bosý. Podle Xenofonových zpráv byl Sokrates otužilý

a neobyčejně odolný. (Patočka, 1990, s. 66–67) Právě v tomto překonávání nepohodlí tkví Sokratův osobitý charakter. Během svého života došel k názoru, že chce být „zkoumatelem“ lidí, za což však odmítal pobírat jakýkoliv plat. Proto také učinil rozhodnutí, že bude žít skromněji než doposud. (Johnson, 2016, s. 21) Aristoxenos, který svou činnost soustředil především na hudbu, prohlašoval, že si Sokrates získával peníze ukládáním odhozených mincí. Démétrios Byzantský udává, že na Sokratova přítele Kritóna natolik zapůsobilo kouzlo Sokratovy duše, že ho vzal z jeho dílny a zařídil mu lepší vzdělání. Sokratovi ale pozorování přírody nepřinášelo žádný užitek, a tak se začal zabývat zkoumáním mravních otázek z filosofické perspektivy. Při těchto zkoumáních, které probíhaly v rozhovorech, někdy nedokázal zkrotit svou prudkou povahu, za což byl pohlavkován, lidé se mu smáli, nebo mu dokonce vytrhávali vlasy, čímž mu dávali najevo své pohrdání. Sokrates si ale z těchto lidí nedělal žádné vrásky. Byl hrdý na svůj nenáročný způsob života a za svou práci nechtěl přijímat žádné peníze. *„Říkal též, že více mu chutná jídlo, tím méně si k němu žádá zákusku, a čím více mu chutná pití, tím méně čeká na nový nápoj, a čím méně potřebuje, tím blíže je bohům.“* (Laertios, 1964, s. 99) Lidem snažícím se Sokrata zesměšnit ale nedocházelo, že ho tím ve skutečnosti chválí, protože když budou na jeho chyby upozorňovat, bude tak on mít možnost tyto nedostatky odstranit. (Laertios, 1964, s. 96–102)

„Sokrates byl člověk nehezky; měl lysou hlavu, vypoulené oči, tlusté rty a tupý, vyhrnutý nos,“ uvádí Novotný. (Novotný, 1926, s. 4) Jeho vzhled tedy neměl typickou podobu obyvatele Řecka. (Störig, 1993, s. 111) Díky své chůzi z boku byl výraznou postavou athénských ulic. Našli se i tací, kteří se mu pro to posmívali, Sokrates však jejich posměch přehlížel. Pokud byl někdy rozzlobený, nedával to na sobě znát. (Johnson, 1996, s. 23) Z Athén odcházel pouze tehdy, když se měl zúčastnit vojenské služby, ve které nade všemi vynikal svou vytrvalostí a statečností. (Patočka, 1990, s. 67)

Roku 430. př. n. l. se v Athénách objevila obrovská morová epidemie, která představovala s největší pravděpodobností dopad peloponéské války. Zemřelo tisíce obyvatel, morálka lidí byla rozdrčena. Sokrates, tehdy čtyřicetiletý, díky své životosprávě onemocnění nepodleh. Mnoho lidí se rozhodlo z města odejít nebo byli tací, kteří se zdržovali pouze doma. Sokrates navzdory hrozbě dál chodil ulicemi a vedl s lidmi dialogy. (Johnson, 2016, s. 50–51)

V díle Diogena Laertia *Životy, názory a výroky proslulých filozofů* se objevuje názor, že Sokrates měl milostný poměr s jedním ze svých učitelů Archelaem. Je důležité si ale uvědomit, že v době, o které mluvíme, byla homosexualita chápána jako normální věc. Často

se také označovala pod pojmem „řecká láska“. Vedle Archelaa měl Sokrates milostný vztah i s Alkibiadem, jeho žákem a přítelem. (Crescenzo, 2004, s. 8)

Existují spekulace o tom, že Sokrates žil v manželství se ženou jménem Myrto, která byla dcerou Aristeida, athénskému vojevůdce v řecko-perských válkách. Podle Aristotela si Sokrates Myrto vzal, i když neměla žádné věno. Z manželství vzešli dva synové, Sófroniskos a Menexenos. (Laertius, 1964, s. 98) Není ale zcela jasné, jestli se Sokrates nejdříve oženil s Myrto nebo s Xanthippou. Potvrzeno ale je, že v době před svou smrtí byla jeho ženou Xanthippa, s níž měl tři děti. (Johnson, 2016, s. 24) Prvorozený syn Lamprokles byl patrně o mnoho let starší než jeho dva bratři. Usuzuje se tak z toho, že když Sokrates stanul před soudem, bylo Lamproklovi okolo osmnácti až dvaceti let. (Patočka, 1990, s. 71) Podle Patočky (1990) hrály manželství a rodina v Sokratově životě jen malou roli. Sňatek s Xanthippou byl uzavřen, až když byl už Sokrates v pokročilejším věku a bez nějakého hlubšího vztahu mezi manželi. Xanthippa měla zajišťovat hlavně výchovu dětí a správu domu, Sokrates svůj život zasvětil veřejnému životu. Obraz Xanthippy ve svých dílech popisují i dvě významné osobnosti, díky nimž se dozvídáme o Sokratovi, a to Platón a Xenofon. Platón líčí podobu Xanthippy jako vážnou a přiměřenou. Odlišný pohled na ni má ale Xenofon, který ji popisuje jako nesympatickou, hašteřivou ženu.

Odlišně vnímá Sokratův pohled na rodinný život Drtina (1914), jenž zastává názor, že rodina stejně jako hmotná práce hrály v Sokratově životě nezastupitelnou roli. Důležitost ženy v životě vidí Sokrates v tom, že může být jeho matkou, ale zároveň by měla pečovat o svého muže, děti a mít na starosti správu domu. Taktéž oceňuje hodnotu hmotné práce.

Sokrates vedl o Xanthippě rozhovor se svým synem Lamproklem a patrně z něj pochází celá tradice obrazu Xanthippy. Lamprokles ji totiž označil za nesnesitelnou. Sokrates však svou ženu obhajuje, že se o Lamprokla vždy starala s láskou a dobrotou jako obětavá matka, a tudíž nechápe synův nevděk. (Patočka, 1990, s. 72) Na otázku, proč si ji vzal za ženu, Sokrates odpovídá: „*Protože z chovu koní víme, že majitelé si rádi vybírají obtížně zvladatelné zvíře, které představuje mnohem zajímavější problém k rozlousknutí.*“ (Johnson, 2016, s. 24) Lze však soudit, že s ní byl Sokrates šťastný. Xanthippa také dokázala ovlivnit jeho názor na ženy, že v zásadních věcech by ženy měly mít stejná práva jako muži. (Johnson, 2016, s. 24–25)

Platónův Sokrates byl přesvědčený, že svou činností slouží bohu. Při soudu, jenž rozhodoval o dalším Sokratově osudu, vysvětloval, jak tuto boží úlohu získal a na čem se zakládala. Chairefon, Sokratův přítel, putoval do Delf, aby mohl věštírně položit otázku, zda je nějaký člověk moudřejší než Sokrates. Bůh prostřednictvím věstkyně odpověděl, že nikoli. Sokrates byl tímto prohlášením zaskočený. Nebyl si totiž jistý tím, že by byl moudrý, ale zase odmítal uvěřit tomu, že by bůh lhal. Dal si tedy za cíl ověřit toto boží prohlášení, popřípadě usvědčit věštbu ze lži. Rozhodl se proto chodit k mužům, u kterých se domníval, že jsou moudřejší než on sám. Nakonec došel k závěru, že bůh Chairefonovi skutečně sdělil pravdu. Smysl božího prohlášení tkvěl ve sdělení, že nejmoudřejším člověkem je ten, kterému se dostalo poznání, že jeho moudrost nemá žádný význam. Po tomto zjištění Sokrates začal boží prohlášení rozšiřovat. Svým konáním si však nepříznivě naklonil mnoho lidí, tím spíš, že ho mnozí mladí lidé začali napodobovat. (Novotný, 1926, s. 12–13)

2.3 Daimonion

Athénské obyvatelstvo mnohem více tolerovalo další část Sokratovy bytosti, kterou on sám označil jako daimonion. Sokrates říkal, že častokrát pociťuje něco daimonionského, co ho zrazuje od jednání, které chtěl právě provést. Zpětně pak může rozpoznat, že jej daimonion odradilo dobře. Na druhou stranu, když daimonion v určitých okamžicích, např. když šel k soudu, který ho odsoudil k smrti, nepocítí, dochází tak k závěru, že jeho jednání je správné. (Novotný, 1926, s. 13–14)

O Sokratově daimoniu vzniklo mnoho dohadů, např., že se jednalo pouze o Sokratovu halucinaci, projev intuice nebo citu. Pokud srovnáme Platónova a Xenofonova díla na místech, kde se objevuje daimonion a pokud vezmeme na vědomí, jak o něm Sokrates sám mluvil, zjistíme, že daimonium správně chápal, ale není zcela jasné, proč jej zahaloval tajemstvím. (Novotný, 1926, s. 14)

Jak zmiňuje Fischer (1994), daimonion se u Sokrata objevuje už od dětství. Dává o sobě vědět pokaždé, když chce Sokrata odvrátit od jeho jednání, ale nikdy se mu nestalo, že by jej daimonion samo k nějakému nabádalo. Oslovuje ho při různých příležitostech, například i při rozhovoru s přáteli. Podle Fischera je bezpředmětné snažit se vysvětlit tento Sokratův zjev, zvláště pokud se předpokládá, že daimonion bylo ve skutečnosti pouze citlivý „hlas svědomí“, kterým disponuje každý člověk. Jako nejpravděpodobnější variantu možného výkladu daimonia vidí v poruše jednoty Já, a to v jakékoliv formě. V rámci vědomí Já totiž může

vyvstanout nějaký cizí tvar, který sice do tohoto rámce spadá, ale člověk jej prožívá jako něco, co se nachází mimo oblast vlastního Já.

Fischer (1994) ve své knize odkazuje na odbornou literaturu, ve které se čtenář může dozvědět podrobnější informace o podobném typu poruch, které se většinou přenášejí dědičně. Pravděpodobné propuknutí těchto poruch souvisí s dědičnými vlohami nejčastěji se projevující v konfliktech, které člověk racionálně nebyl schopný zvládnout. Abychom mohli prokázat, že se u Sokrata jednalo o vrozené dispozice, museli bychom nejprve vysledovat určité indicie u jeho rodičů, o kterých však nic bližšího nevíme. Také by u myslitele musel být potvrzen předpoklad nějakých nezvládnutých konfliktních situací v mladém věku, což však půjde velmi těžce, protože doklady o Sokratově životě v mladém věku jsou jen velmi strohé a také pravděpodobně nevěrohodné. Každý pokus tyto domněnky potvrdit vede nutně k závěru, že i kdybychom se o to pokusili, stály by naše výsledky na velmi vratkých základech. Fischer se snaží vycházet z takových stránek Sokratovy osobnosti, které jsou skutečně ověřeny a dochází k předpokladu, který označil jako předpoklad psychologické pravděpodobnosti. Tento předpoklad hovoří o tom, že rysy osobnosti člověka se s jeho vývojem mohou měnit, ale v mezích této proměnlivosti zůstávají nadále konstantní.

Dále pak vymezuje čtyři předpoklady, se kterými se u Sokrata setkáváme. Prvním z nich je Sokratův introvertní typ povahy, druhým je jeho výjimečné nadání, třetí představují filosofovy ne příliš souměrné proporce a konečně čtvrtý je jeho vznětlivost. První předpoklad Fischer ve své knize prokázal a zdůrazňuje, že tento aspekt není nijak závislý na okolnostech. Následující dva předpoklady jsou bezesporu prokázány taktéž. Problematický je však čtvrtý předpoklad, který dokládá Aristoxenes, ale jelikož byla jeho svědectví zpochybněna mnoha badateli, vzniká otázka, zda na nich můžeme stavět další argumenty. O této Sokratově vlastnosti se zmiňuje i Zopyros, na základě čehož už lze předpokládat, že Sokrates takový opravdu byl. (Fischer, 1994, s. 126)

2.4 Sokratova obžaloba a smrt

Když bylo Sokratovi sedmdesát let, byl obžalován z toho, že narušuje státní náboženství, zavádí nová božstva a tím kazí mládež. V tehdejších státech bylo náboženství pod ochranou státu a jeho narušování bylo chápáno jako zločin. Neexistovaly však žádné veřejné instituce, které by držely ochrannou ruku nad státním aparátem a vydávaly jejich narušitele spravedlnosti. Zločin začal být stíhán až po oznámení samotných občanů, nutno dodat, že se tak dělo často nahodile. Tímto způsobem mohlo docházet k případům, kdy člověk, který

skutečně náboženství nějak narušoval, nebyl povolán k soudu, jelikož neexistoval žádný žalobce. (Novotný, 1926, s. 17) Dalším důvodem žaloby bylo i Sokratovo vystupování proti obsazování míst státních úředníků losem, čímž měl zasahovat do zásad tehdejšího fungování demokracie. Přítež Sokratovi působila i skutečnost, že podobné myšlenky šířil i v dobách peloponéské války. (Machovec, 1966, s. 88)

Soud proběhl roku 399 př. n. l., tedy v období, kdy na obyvatele Athén stále ještě doléhaly nelítostné události zapříčiněné vládou třiceti tyranů, tehdy bylo popraveno na patnáct set významných osob. Popravy se týkaly především mužské části obyvatelstva, zvláště těch, kterým nebyl cizí veřejný život. V době Sokratova soudního procesu sice už nějakou dobu opět fungovala demokracie a vláda zákona, ale soudnictví stálo stále ve stínu vlády třiceti. Je tedy zvláštní, že mohlo být zahájeno stíhání, které se povětšinou jeví jako bezvýznamné (Johnson, 2016, s. 116)

Novotný (1926) vnímá jako hlavní důvod Sokratovy obžaloby politické důvody. Po pádu vlády třiceti tyranů a následném obnovení demokracie v Athénách vystupovala tato vládní forma až příliš nepřátelsky. Příkladem toho jsou politické spory v období 4. století př. n. l., jejichž příčinou bylo obviňování z nedemokratického způsobu myšlení. Sokratovo myšlení však nezasáhla ani nauka sofistů ani vládní moc. Právě v období peloponéské války si stál za svým přesvědčením obhajovat spravedlnost a zákon. Obnovená vládní forma měla Sokratovi za zlé stýkání se s vůdci tyranů, ještě větší přítež mu způsobil jeho žák Kritias zarytě odmítající demokracii. Novotného hypotéza se opírá o Platónovo dílo Listy, kde Platón reálně vykresluje sebe i svého obdivovatele. Kritizuje zde vládu třiceti tyranů za jejich činy, nejvíce ale z důvodu označení Sokrata jako spoluvíníka jejich chování. Určila Sokrata členem komise, která měla dovést jednoho člověka z řeckého ostrova Salamína, aby jej učinila svým zajatcem. Sokrates toto rozhodnutí razantně odmítl. S největší pravděpodobností by mu byl za jeho postoj vynesena rozsudek smrti, ale díky převratu vláda tyranů ztratila moc a tak nemohla rozsudek vznést. (Novotný, 1926, s. 18–19)

Sokratův soud podle Novotného (1926) připomíná soud Ježíše Krista souzeného o několik století později, stejně tak se připodobňuje Sokratovo působení k Ježíšovu. Významné svědectví o konci Sokratova života podává Platón v Apologii, kde zachycuje Sokratovu řeč před soudem, Obrana Sokrata líčí souzeného filosofa, dialog Kriton odsouzeného čekající v žaláři a dialog Faidon Sokratovu smrt. (Novotný, 1926, s. 19)

Johnson (2016) naopak nevidí jako důvod k vedení procesu proti Sokratovi jeho pověstnou ironii nebo nedostatečně připravenou obhajovací řeč, ale podle něj mu těžkosti způsobili hlavně Kritias a Alkibiades. Oba dva neměli mezi Athéňany zvláště velkou oblibu. Alkibiades vynikající svou krásou a bohatstvím nakonec zběhl ke Spartánům, kterým poradil taktiku na úspěšné dobytí Athén. Nakonec mu athénský lid odpustil a Alkibiades se mohl vrátit. Po řadě neúspěchů se znovu stal podezřelý a musel Athény opustit a žít ve vyhnanství. Nedlouho poté byla uzavřena tajná dohoda mezi vládou třiceti tyranů a představiteli Sparty, podle které byl Alkibiades zavražděn. Kritias byl Alkibiadovým přívržencem v mnoha záležitostech. Působil jako básník, spisovatel a dramatik. Poté, co se Athény v roce 404 př. n. l. rozhodly kapitulovat v peloponéské válce, podporoval prospartsky orientovanou vládu třiceti tyranů. Zemřel v roce 403 př. n. l. v boji se zastánci demokracie ve snaze zachovat stávající režim. I po jejich smrti jim Athéňané nemohli přijít na jméno, už ale neměli možnost jejich činy potrestat. Stoupenci obou jmenovaných mohli žít svobodně, jelikož byli pod ochranou zákona o amnestii, který byl prosazen díky Anytovi, a to za účelem opět nalézt společné postoje města v oblasti politiky. Anytos tak musel čelit nátlaku své strany, která mu dala za úkol nalézt příhodnou oběť nesoucí za hříchy Kritia a Alkibiada odpovědnost i trest. Touto osobou měl být právě Sokrates, který nebyl účasten událostí z období let 404 – 403 př. n. l., takže pod ochranu zákona o amnestii nespadal. Jediným činem, kterým se, jak lidé věřili, v této době mohl provinit, bylo navádění obou mužů během vzdělávání k bezbožným a nemorálním ideám takového rázu, jaký mu připisuje Aristofanes ve své komedii. (Platón, 2000, s. 44–45) Zda byl alespoň jeden ze zmíněných Sokratovým žákem, lze dnes jen stěží dokázat. Jisté ale je, že dříve spolu udržovali přátelské vztahy. (Johnson, 2016, s. 122–123)

V Apologii hovoří Platón o Sókratovi, takovém, jaký byl ve skutečnosti, aniž by skrze něj promlouvaly Platónovy názory. V tomto dokumentu se tedy snaží o to představit Sókrata podle historické skutečnosti. (Dostupné z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_47/Zakladni_temat_a_struktura_a_klicove_pojmy_Platonova_Faidonu.html)

Platón podal tuto pravdivou interpretaci z několika důvodů. Prvním důvodem bylo, že soudní řízení vedené proti Sokratovi představovalo soudní spor se státem. V případě, že by Platón ve svém díle neuváděl pravdivé informace, stal by se vinným vůči státu, což by s sebou přinášelo řadu dopadů. Vysoká sledovanost Sokratova případu veřejností, mnoho soudců, kteří se jeho případem zabývali i Platónovo postavení ve společnosti neumožňovali nepravdivý popis událostí i promluv u soudu. Dalším důvodem je hned dvojí zmínka

Platónovy osoby v Apologii, kde Platón vystupuje jako jeden z mnoha, který je připraven za Sokrata zaplatit peněžitou pokutu. (Dostupné z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_47/Zakladni_temata_struktura_a_klicove_pojmy_Platonova_Faidonu.html)

Dílo Obrana Sokrata zachycuje Sokratův projev u soudu a přesto, že zde Platón zachytil skutečnou Sokratovu promluvu, je svou koncepcí vlastní samotnému Platónovi. Žalobu navrhl Meléτος, soukromý žalobce, společně s Anytem působícím v politice a rétozem Lykónem. (Novotný, 2000, s. 37–38)

Někteří Athéňané měli potřebu Sokrata za jeho činnost potrestat, nebo ho aspoň přinutit k odchodu z města. Jedním z nich byl i Anytos, který prohlašoval, že ho k takovému jednání vede jeho šlechtnost. Platón o Anytovi mluví v jednom ze svých dialogů jako o člověku, který byl dobře vychován, ale co nezískal, bylo dobré vzdělání. Neviděl tak rozdíly mezi působením Sokrata a sofistů, které neměl zrovna v oblibě. Zřejmě byl jeho názor ovlivněn Aristofanovou komedií Oblaky. (Johnson, 2016, s. 111) Co však mělo asi největší podíl na Anytově zášti vůči Sokratovi, bylo filosofovo usvědčování lidí z jejich hlouposti, čímž si prošel i sám Anytos. Právě na Anytův popud podal Meletos žalobu. (Laertios, 1964, s. 103) Meletos rád uplatňoval zločin „bezbožnosti“ proti veřejně vystupujícím osobnostem. O Lykónovi nejsou známy žádné jiné skutečnosti, než že byl řečníkem. (Johnson, 2016, s. 112)

Sokratovu řeč při obhajobě lze rozdělit do tří částí. „*První řeč pronesl Sokrates po řečech svých žalobců před hlasováním o vině, druhou před hlasováním o trestu a třetí, když mu byl přisouzen trest smrti.*“ (Novotný, 2000, s. 38) Dnes už se jen můžeme domnívat, jaký byl skutečný obsah Sokratových promluv. (Novotný, 2000, s. 38)

Platónův Sokrates se musí obhajovat před dvojími žalobci. Rozlišuje je na ty, kteří jej obvinili již dříve, a na ty nynější. Dřívější žalobci promlouvali k ostatním obyvatelům a rozšiřovali o Sokratovi nepravdivé informace. Lidé pak snadno uvěřili jejich tvrzení, že Sokrates nevěří v bohy. Žaloby se poté začaly rychle a volně proudit napříč celou společností, protože se proti nim nikdo neobhajoval. Nastal tedy problém, kdo by měl k soudu přijít, aby byl odhalen z šíření lží. (Platón, 2000, s. 44)

Platón dále popisuje na příkladu Sokrata, jaká byla úloha filosofa ve společnosti. Filosof lidem nabourává jejich zdánlivou moudrost a ctnost, nutí lidi odpoutat se od jejich nečinnosti a probudit v nich více zájmu o věci kolem sebe a v neposlední řadě je navádí k větší starosti

o svou duši. Filozof má odlišný pohled na dobro a zlo než majoritní společnost a tím se také staví vůči většinové společnosti do obtížné situace. V mnoha případech se pak společnost uchýlí vůči němu k násilnému činu. Filozof má sloužit nejen bohu, ale i celému společenství. Platón ve své Obráně poukazuje na fakt, že filozof nemá v demokratické politice obce žádné místo. (Novotný, 2000, s. 39)

Sokratovu řeč před pronesením rozsudku sepsanou Platónem lze srovnávat s obranou Xenofona. Xenofonův Sokrates se obhajuje argumentem, že stejně jako ostatní lidé položil svou oběť bohům. Naproti tomu Platónův Sokrates vyzdvihuje svou odlišnost od ostatních, kterou stanovil delfský bůh svým tvrzením, že právě on je nejmoudřejší, jelikož si je své nevědomosti vědomý. (Novotný, 2000, s. 39) Rozdílnost pohledů Platóna a Xenofona se projevuje i v tom, že podle Platóna si Sokrates sám pro sebe vybral trest, zatímco Xenofonův Sokrates nikoli. A nemohli tak učinit ani jeho přátelé. Sokrates zastával názor, že pokud by si nějaký trest zvolil, přiznal by se k vině. (Xenofon, 1972, s. 236)

Než byl vynesena rozsudek, považoval Sokrates za nutné zdůraznit, že se lidem dostalo velkého dobra, když mohl působit ve službě boha. Chodil athénskými ulicemi a nabádal lidi, aby se nezabývali pouze vyděláváním peněz ani staráním se o tělo, ale měli by spíše obrátit svou pozornost k duši. Dále prohlašuje, že i kdyby mu soud uložil trest smrti, své stanovisko by nezměnil. Naopak lidé by tím víc způsobili škody sami sobě než jemu, protože pak už by tuto boží službu neměl kdo vykonávat a bůh by jim nikoho jiného neseslal. Dalším důkazem pro Sokratovu nevinu bylo zanedbávání jeho soukromí, protože stále pracoval ve službách boha a nabádal lidi ke svému zlepšení, tím spíše, když si za to nebral peníze. Potvrzením tohoto argumentu byla Sokratova chudoba. (Platón, 2000, s. 58–60)

Sokrates se ve svém okolí setkal i s vlivnými lidmi, kteří se taktéž museli obhajovat u soudu, někteří však chtěli v soudcích vzbudit lítost, a tak je se slzami v očích prosili o propuštění nebo k soudu přivedli své děti, aby v nich vzbudili lítost. Sokrates ale nic takového nezamýšlel udělat, i když si byl vědomý velkého nebezpečí. Naopak takové jednání mužů považuje za zbabělé. (Platón, 2000, s. 63)

Když ho žalobci obvinili z neuznávání státních náboženství, zavádění nových bohů a následně z kažení mládeže, položil si Sokrates otázku, jaký k tomu měli žalobci důvod. Když se totiž konaly v obci bohoslužby, Sokrates se jich mnohokrát účastnil. Možná tím pravým důvodem byl onen božský hlas, daimonion, který mu pomáhal rozhodovat se ve svém chování. Všichni lidé ale věřili, že bůh k některým lidem promlouvá a sděluje jim jejich

budoucnost, například prostřednictvím věstců nebo různých hlasů. Sokrates pouze toto sdělení označoval odlišně než ostatní. Dalším argumentem pro pravdivost působení daimonia bylo, že Sokrates často svým přátelům sděloval rady od boha, které se vždy později ukázaly jako správné. (Xenofon, 1972, s. 234)

Větší polovinou hlasů byl Sokrates nakonec odsouzen k vině. Ze zákona si mohl zvolit způsob trestu a s ohledem na těsné rozhodnutí soudu mohl být trest pouze malý. Sokrates ale žádnou vinu nepocíťoval. Věřil, že soudci porozumí jeho jednání, kterým se snažil šířit dobro a tím zároveň pomáhat celé obci. Sokratova očekávání se však nenaplnila. (Machovec, 1966, s. 88) Lidé, kteří Sokrata osobně neznali, očekávali, že si filosof zvolí jako trest odchod do vyhnanství, což však pro něj bylo nepřipustné. Znamenalo by to, že by musel odejít z milovaného města, o čemž byl přesvědčen, že je horší než smrt. (Johnson, 2016, s. 125) V Platónově Obráně necítí vůči majoritě žádnou zášť ani hněv, vystupuje však s ironií sobě vlastní. A tomu také odpovídá návrh jeho trestu. (Platón, 2000, s. 39) Zvolil si doživotní pobyt v Prytaneiu, což bylo sídlo prytanů, nejvyšších představitelů obce. Sokrates tak po soudcích žádal, aby se mu každý den dostávalo výjimečné pocty. Trpělivost soudců však přesáhla veškerou míru a Sokratovi byl uložen trest navrhovaný obžalobou, a totiž smrt. (Machovec, 1966, s. 88)

Poté Sokrates soudcům předpověděl, že ihned po vykonání rozsudku budou potrestáni. Mínil, že jej odsoudili k smrti proto, že je donutil podstupovat ve svém životě zkoušky. Prorokuje, že po jeho smrti se objeví mnoho lidí, zejména těch mladých, které doposud nepozorovaně zadržoval, a budou jim vyčítat nesprávný způsob života a uvažování, tak jak to prováděl právě Sokrates. (Platón, 2000, s. 69)

Sokrates chápe smrt jako něco dobrého, protože kdyby tomu tak nebylo, daimonion by ho přece upozornilo, aby k soudu nechodil. (Platón, 2000, s. 70) Podle Sokrata můžeme smrt vnímat dvěma možnými způsoby. První způsob chápání připodobňuje smrt k nebytí, kdy člověk nic nevnímá. V tomto případě Sokrates hovoří o spánku, aniž by se člověku zdál nějaký sen. Druhým způsobem rozumíme přemístění z jednoho místa na druhé. Pokud na onom místě opravdu jsou všichni zemřelí, jak se povídá, neexistuje pro Sokrata větší dobro než možnost se s některými z nich setkat a vést s nimi dialog. (Patočka, 2000, s. 70–71)

Když Sokrates rozmlouval se svým žákem Hermogenem o rozhodnutí soudu, svěřil se mu, že se už dvakrát snažil nalézt důkazy o své nevině, ale daimonion jej od těchto úvah pokaždé odvrátilo. Dále Sokrates uvažuje o tom, co by následovalo, kdyby ho soud neodsoudil k smrti.

Musel by se potýkat s problémy, které s sebou přináší stáří, a život by pro něj možná ztratil smysl. Bůh mu tímto způsobem umožňuje opustit svět ve správný čas a co možná nejlépe. Dále uvažuje, že i pro jeho přátele bude tento způsob pohodlnější, jelikož si ho v paměti uchovají jako zdravého přátelského člověka, aniž by zažili v jeho posledních chvílích nějaké nepřijemné situace. Sokrates tedy raději hodlá přijmout svůj rozsudek a zemřít, než aby žil ve stáří trýzněm nemocemi život ještě žalostnější. (Xenofon, 1972, s. 232–233)

Již odsouzený Sokrates je líčen v Platónově dialogu Kritón, který nese název podle jména Sokratova přítele. (Novotný, 2000, s. 75) Ten podal k soudu návrh, aby Sokrates, než připluje loď, mohl pobývat na svobodě. Soud ale jeho návrh zamítl. Sokrates se tedy musel dostavit do městského vězení, kde mu byly na noc dávány okovy, aby nemohl utéct. Někomu může připadat až přehnané toto ponižující chování k již sedmdesátiletému muži, který určitě nepředstavoval hrozbu pro narušení veřejného pořádku. Pozitivní na celé věci bylo, že Sokrates neměl stanovenou, kolik návštěv za ním může během dne přijít. Tato možnost byla také hojně využívána Sokratovými blízkými i zcela cizími lidmi, kteří se toužili se slavným filozofem ještě setkat. (Platón, 2000, s. 79–83) Sokrates svůj čas ve vězení trávil i aktivitami, které mu přinášely největší potěšení, a sice kladení otázek a vedení dialogu o ctnosti, moudrosti, duši a smrti s lidmi, kteří mu byli vším. Mimo to psal i básně. Důvodem, proč se zabývá oblastí, ne pro něj zcela typickou, odpovídal, že se mu opakovaně zdál sen, ve kterém mu bylo přikázáno, aby „dělal hudbu“. Sám pro sebe si tento význam snu vykládal jako „dělát filozofii“, protože pátrat po pravdě znamená komponovat tu nejhezčí hudbu. Protože se mu tento sen zdál vícekrát a on ve věznici nemohl „dělát filozofii“, začal v doslovném významu poselství snu plnit. Sokratův talent vyjadřovat své ideje a myšlenky vyvrcholil právě během Sokratova pobytu ve vězení. (Johnson, 2016, s. 127–128) *„Jako by fyzická omezení vnucená jeho tělu díky určitému paradoxu, který tak miloval, darovala jeho mysli a duši svobodu, kterou doposud nikdy nepoznal.“* (Johnson, 2016, s. 129)

Sokrates musel čekat na návrat státem vyslanou lodí na ostrov Délos, aby se zde lidé mohli účastnit Apollónových svátků. Podle tradice se během plavby lodi a následných oslav nesměla konat žádná poprava. Ve vězení strávil Sokrates třicet dní. Jednoho rána k Sokratovi přichází Kritón a chce mu umožnit utéct z vězení, aby mohl žít opět na svobodě. Sokrates však tuto možnost okamžitě zavrhl, protože by svým útekem porušil zákony svého rodného kraje. (Novotný, 2000, s. 75) Podle zákona byl odsouzen k smrti a jako soukromá osoba musí nařízení zákonů dodržovat. Jako občan musí být člověk schopen přijmout i zlé věci, protože se svou přítomností v dané obci zavazuje k jejich dodržování. Pokud se nějakému člověku

děje bezpráví, jsou jím vinni lidé, nikoliv zákony. V případě, kdyby nyní Sokrates uprchl, zákony by jej stíhaly do konce života. (Novotný, 1926, s. 22)

V dialogu je popisován vztah filosofa vůči mravnímu a právnímu řádu, jehož prostředkem jsou zákony. Přitom nesejde na tom, kdo byl původcem těchto zákonů. Zákony mají úplnou moc nad lidmi a zároveň jsou na nich nezávislé. Dialog Kritón tedy doplňuje Obranu Sokrata. Protože měl Sokrates možnost vybrat si mezi životem a smrtí, byla jeho smrt dobrovolná. V dialogu lze spatřit kontrast mezi mravním chováním Sokrata a jeho přítele. Pro Kritóna je důležité, co si myslí ostatní lidé. Uvažuje, jak by lid reagoval na to, kdyby zjistil, že mu jeho přátelé nepomohli utéct z vězení, nebo na Sokratův přístup k jeho dětem. Opačný pól tvoří Sokrates, který se o názor lidu nestará. Prosazuje myšlenku, že „*Ne žít, nýbrž dobře žít má cenu. Dobře je totéž co krásně a spravedlivě.*“ (Novotný, 2000, s. 76) Následně vyvstává otázka, jestli by bylo spravedlivé, kdyby Sokrates z vězení utekl. Sokrates si uvědomuje, že ho soudci odsoudili neprávem, ale navrhuje návrh, že by jejich rozhodnutí mohl uniknout. Podle něj je pro obec důležité, aby se křivda neoplácela křivdou, tím spíše ve vztahu jedince a obce. Jedinec musí přijmout rozsudek soudu a nesmí se zákony snažit obejít, nebo dokonce proti nim bojovat. (Novotný, 2000, s. 75–76)

Poslední součástí Platónovy trilogie o Sokratově smrti představuje dialog Faidón. Mimo jiné Sokrates v této části hovoří o nesmrtelnosti duše, kterou s velkou pravděpodobností Platón přikrášlil, závěr však popsal věrohodně. Při své řeči Sokrates zdůraznil publiku, že správný filozof nemá mít strach ze smrti a nemá se snažit jí odolávat, protože jedině tak může stvrdit své životní zásady. Filozof, ať už je jím kdokoli, kdo usiluje o to žít v moudrosti, ví, že až zemře, postará se o jeho duši bůh, který si považuje spravedlnosti. Právě to je příčina toho, proč má bůh zaopatřit nadále žijící duši mrtvého. Smrt tedy máme chápat jako běžnou součást lidského života a vznik něčeho krásnějšího. (Platón, 2005 s. 39–48)

Když Sokrates domluvil, dal si koupel a dal sbohem své rodině a blízkým. Poté mu soudní vykonavatel přinesl pohár s jedem. Sokrates jej bez zaváhání přijal a otázel se, zda z poháru může odlít jako oběť pro některého z bohů. Když se mu dostalo záporné odpovědi, toužil se alespoň pomodlit, aby odchod duše do jiného světa byl blažený. Následně pohár s jedem vypil. Pohlédl na své plačící přátele a nabádal je k tomu, aby jeho odchod nesli statečně. Začal se procházet po místnosti, a když cítil, že mu nohy začínají vypovídat službu, lehl si. Když cítil konec svého života, stihl ještě Kritónovi připomenout, že dluží bohu Asklepiovi kohouta, kterého je nutné vrátit. Za několik okamžiků zemřel. (Novotný, 1926, s. 22–23) Lítost

athénskému obyvatelstvu nad Sokratovým osudem vedla nejen k uzavření gymnasií a divadel, ale také k vyhnání Anyta a Lykóna. Žalobce Meletos byl odsouzen k smrti. (Crenzenzo, 2004, s. 32) Jako vyjádření pocty vytvořil sochař Lýsippos Sokratovu sochu, která byla následně umístěna v místnosti určené pro slavnostní průvody. Sokrates ale nebyl jediný, ke kterému se athénské obyvatelstvo zachovalo tímto způsobem. (Laertios, 1964, s. 104–105) Z dalších významných osobností Athén, jež zemřely násilnou smrtí, můžeme jmenovat například Kleóna usmrčeného v bitvě, Kritiá, nuceného odejít do vyhnanství nebo Alkibiáda, oběť atentátu. (Johnson, 2016, s. 114)

Platón ještě mnoho let po přítelově smrti prohlašoval, že Sokrates byl tím nejspravedlivějším mužem své doby. Rozhodnutí soudu nad Sokratovým osudem s sebou přináší velký okamžik lidských dějin, protože odsouzený muž spáchal zločin nad společností tím, že žil odlišným způsobem života než ostatní Athéňané, které nabádal ke změně jejich dosavadního života. Lidé prostřednictvím svých tradic a svého přesvědčení vytvořili měřítko absolutní mravnosti a práva a Sokratovo odchýlení od normy považují za trestné a hodné trestu smrti. Společnost zarytě si brání své normy zastává názor, že nesmí dopustit přílišné odpoutání od svých zákonů pro jedince propagující nové zákony, kterým Sokrates byl. (Novotný, 1926, s. 23–24)

Sokratovy obdivovatele lze rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvoří lidé, kteří si Sokrata vážili pro jeho osobnost, mravnost a šlechtnost. Do ní můžeme řadit například Xenofóna nebo Aischína. Druhá skupina zahrnuje jeho žáky, tzv. sokratiky, kteří jeho nauku přijali za svou, dále ji rozvíjeli a později zakládali vlastní školy. K sokratikům patří Eukleides z Megary, založic Megarskou školu, Faidón z Elidy, založic školu Eretriosko-Elejskou, Antisthenes, založic školu kynickou, Aristippos, založic školu kyrenaiskou a poté největší sokratik Platón. Jedině on pokračoval v rozvíjení Sokratovy nauky jako celku, ostatní se soustředili pouze na dílčí části, proto se o nich mluví jako o jednostranných sokraticích. (Drtina, 1914, s. 234–235)

Sokrates svým následovníkům zanechal odkaz ve víru v rozumné uvažování, metodu a otázku. Právě to je důvodem k tomu, abychom ho mohli označit jako zakladatele své školy. Odpovědi jednotlivých sokratiků se od sebe liší, jsou i případy, kdy se navzájem vylučují. Dohromady je spojuje fakt, že hledají odpovědi na otázky jejich společného učitele. (Novotný, 1926, s. 27)

3 Podstata Sokratovy filozofie a jeho pojetí dialogu

3.1 Etika

Sokrates se v oblasti filozofie zasloužil o odvrácení zájmu o přírodu, které se věnovala starší filozofie, k člověku. Nutno přiznat, že ještě než se Sokrates začal problematikou člověka zabývat, věnovali se mu i sofisté, i když se jejich pozornost neubírala směrem k filozofii. Sokrates způsobil převrat ve filozofii tím, že si stanovil odlišný cíl. *„Proti lidské moudrosti jiných postavil svou božskou nevědomost, a proti časové skepsi, subjektivnosti a relativnosti postavil věčnou víru v absolutní jistotu, v nichž se spojuje poznání, mravnost i štěstí.“* (Novotný, 1926, s. 26) Jeho záměrem bylo donucení lidí k tomu, aby žili šťastně. Jako nástroj jim mělo sloužit rozumné myšlení. (Novotný, 1926, s. 25–26) Obyvatelstvo bylo nutné poučit o tom, jak dosáhnout blaženosti pomocí ctnosti. Dnes toto poučení označujeme jako etický intelektualismus. Sokrates ale rozumu přikládal až příliš velkou hodnotu. V souvislosti s tím nemluvíme pouze o omylu idealistickém, ale můžeme to brát i jako projev Sokratovy osobnosti. (Machovec, 1966, s. 86) Ctnost, je také možné říct zdatnost, byla chápána jako usilování o štěstí pomocí rozumu. Ctnost v sobě neztělesňuje jen relativní dobro pro každého člověka jiné, ale dobro absolutní. Ani v otázce mravních zákonů se Sokrates neshodl se sofisty. Sokrates prosazoval myšlenku, že mravní zákony nejsou produktem lidské činnosti, ale jsou přirozené. Sofisté pojem ctnosti pojali zcela odlišným způsobem. Přirovnávali zdatnost k úspěchu. Podle jejich představ je tedy zdatný ten člověk, který je úspěšný, stojí nad ostatními a disponuje značným bohatstvím a mocí. Sokrates naopak vztahoval pojem ctnost a zdatnost k duchovním a mravním hodnotám. (Tretera, 1996, s. 71)

Mravní život člověka v jeho celé bohatosti, rozmanité povaze, nízkosti pomíjivých přání jeho každodenního bytí spoutala Sokratovu duši. Problémem pro Sokrata bylo poznání toho dobrého, které bylo dokonce i proti zájmu přírody a jevů s ní spojené. Sokrates prohlašoval, že dychtí po vědomostech. Člověk se může učit od lidí, nikoli od stromů a krajiny. Tato dychtivost, toto nutkání po vědění a po mravním poznatku vedla Sokrata k založení vědecké etiky, podle níž ctnost spočívá v poznání. Je závislá na vědomí vlastního já, na pronikání našich pocitů s jasností vědomí. V našem životě je důležité zkoumat sebe sama, jinak život nemá žádnou hodnotu. A právě onen důležitý poznatek člověku dodává síla duše, která nás vede k dobrému. (Kinkel, 1908, s. 17)

3.2 Starost o duši

V Sokratově době panovala ve společnosti značná uvolněnost mravů a mravní chaos, na který Sokrates nenalézá odpověď, ale otázku, jež se snaží vzbudit i u ostatních. Tím však u nich dochází ke změně. Dotazování se po posledním dobrém má za následek duševní zvrát. Přivádí ji totiž ke zkoumání sebe sama, má odhalit důvod své existence. Lidé by se neměli zabývat vnějšími a relativními záležitostmi, ale svou pozornost by měli obrátit na sebe, čímž se budou starat o svou duši. (Patočka, 1990, s. 108)

Sokrates svým působením změnil v rámci řeckého prostředí pojmání slova „duše“. Duši můžeme chápat v kontextu náboženství jako stín, který zůstane poté, co člověk zemře. Další výklad slova duše je charakterizován jako podnět metafyzického osudu, který má přesah nad životem ve všech směrech. Filosof duši pojímá jako nositelku vnitřního osudu jedince. (Patočka, 1990, s. 109)

Sokrates často rozmlouval s lidmi, jejichž duše v sobě nesla zatvrzelost. A právě tento stav se snažil zvrátit, jeho cílem tedy bylo učinit duši opět pružnou. Jako nástroj mu měla sloužit řeč, logos. Tento způsob Sokratovy práce s duší označil Platón jako lékařství duše. Nejlépe můžeme Sokrata v roli lékaře vidět v dialozích Charmides a Gorgias, přičemž se snaží nemocného člověka vyléčit, i když si ani on sám není vědomý své nemoci. Procesem léčby, ve které je hlavním lékem řeč, by měl nemocný člověk dojít k onomu uvědomění. (Patočka, 1990, s. 110)

Za určitých podmínek nemusejí být názory člověka v souladu, i když je možné, že o tom dotyčný nemá nejmenší zdání. Tím vzniká neshoda, jež se projevuje vnitřním rozrušením bytí konkrétní promlouvající osoby. V rámci starání se o duši je Sokratovým cílem odhalit tuto rozrušenost danou rozporem v oblasti jazyka a tím jedince pokořit a zostudit. (Patočka, 1990, s. 110)

Ve svých dialozích Sokrates upřednostňuje raději kratší řeč, protože když jeho protějšek vede řeč příliš dlouhou, má z něj Sokrates dojem, že se v ní někdy sám řečník ztrácí. Často mu stačí pouze jednoslovné odpovědi. Někomu to možná přijde zvláštní, ale i to má svou podstatu. Snaží se totiž pochopit názory druhého člověka, proto když ostatním vsugerovává určité myšlenky, musí vědět, zda s ním debatér souhlasí či nikoli. (Patočka, 1990, s. 113)

Vědění, kdy je člověk přesvědčený, že vládne nějaké oblasti, Sokrates vyvrací pomocí elenktiky, tzn., že usvědčuje pouze zdánlivé vědění a odkrývá prázdnotu vzniklou tímto

usvědčením. Právě prázdnota tvoří jádro Sokratovy otázky. Sokrates se dotazuje po tom dobrém. Kdo jednou okusil vést s ním dialog, byl donucen dotazy buď razantně odmítnout, nebo čelit mnoha filosofovým otázkám a tím se postavit na stranu nevědomí. (Patočka, 1990, s. 113)

3.3 Metoda dialogu

Sokrates při své činnosti používal specifickou metodu dialogu. Klasický přístup, kdy učitel odpovídá na žákovy dotazy, převrátil. Sokrates je oním tazatelem, zatímco jeho žáci zodpovídají položené otázky. Do svých hovorů zahrnul i některé postupy dialektiky sofistů. Stejně tak v závěru, ke kterému mnohokrát dospěl, a který shrnuje jeho slavná věta „Vím, že nic nevím.“, můžeme nalézt podobnost s jejich skepsí. (Störig, 1993, s. 113)

Sokrates tedy používal stejnou metodu jako sofisté, jeho cíl byl ale úplně odlišný. Filosof tvrdí, že existuje spravedlnost, mravnost a pouze jediná pravda, která má sloužit filosofii. V jeho pojetí pravdy na něj navázal jeho žák Platón. Člověk pravdu nemůže poznat na základě smyslové zkušenosti, protože sídlí v říši ducha. Pravda nepochází od autority, ale každý k ní musí sám dospět. Sokrates nedokázal vysvětlit pojem pravdy a spravedlnosti, i když po jejím významu stále pátral. Nakonec kvůli jeho přesvědčení, že pravda a spravedlnost musí mít nadvládu, zemřel. Tím poskytl doklad proti skepsi řecké filozofie. (Tretera, 1996, s. 136)

Postup Sokratových rozhovorů lze rozdělit do dvou fází – destruktivní a konstruktivní. První, destruktivní část, lze také nazývat jako část negativní. V této fázi jde o narušení zavedených pojmů a nekriticky přijímaných názorů. Skeptický pohled byl užit zejména v souvislosti se zjednodušeným nazíráním na chápání věcí, které v athénské společnosti zakořenili sofisté. Sokrates své rozhovory začínal tzv. ironickým postojem, kdy myšlenky svého partnera ubírající se nesprávným směrem považoval za důležitý přínos. Sokratovy rozhovory tak nenabývaly takovou podobu, jako tomu bylo u sofistů. Člověk, se kterým filosof rozmlouval, se nemusel mít neustále na pozoru, protože proti jeho tvrzení nestavěl tvrzení své. Tím, že se Sokrates svého partnera doptával na podrobnosti, přiměl ho k úpravám a změnám svých tvrzení, které se ale také snažil narušit. Následně pak sám partner dospěl k závěru, že jeho prvotní tvrzení se absolutně neshoduje s tezí, kterou vyslovil na začátku. Tímto zjištěním byla završena Sokratova ironie, tedy dosvědčením, že tvrzení partnera, se kterým do dialogu vstupoval, není skutečné a touto cestou jej chtěl vést k uvědomění si vlastní neznalosti. V této fázi Sokrates upustil od první části vedení dialogu a obrátil se ke druhé nazývané také jako maieutická (z pojmu techné maieutiké, čili umění porodnické).

Sokrates v ní podával pomocnou ruku těm, kteří potřebovali pomoci s rozením svých myšlenek. Po partnerovi požadoval vyslovení svých názorů s pomocí postupu od jednotlivostí k všeobecnému, od známých věcí k neznámým. Tento Sokratův postup lze označit jako indukci. (Tretera, 1996, s. 69–70) Indukce tedy u Sokrata znamená objasňování myšlenek. Přináší nám poznatek, že bychom se měli zaměřit na podstatu věci. (Rádl, 1998, s. 138)

Svou metodu častokrát přirovnával k provozování porodní činnosti své matky, jeho cílem není moudrost rodit, ale jen napomáhat druhým lidem při rození myšlenek. (Störig, 1993, s. 113) Filosof vnímal jako smysl svého života nabádat ostatní k tomu, aby byli schopni odhalit svou neznalost a rozumem rozpoznat, že to, co celou dobu považovali za pravdivé, takové ve skutečnosti není. Podle Sokrata líčeného Platónem filosof ani v druhé fázi rozhovoru nenachází žádné všeobecné závěry. Spíše tvrzení vyvrací, než aby definoval jejich podstatu. (Tretera, 1996, s. 69–70)

Sokratův žák Platón označil tuto jeho činnost jako dialektiku, se kterou sám dále pracoval. Sokrates však k dialektice přistupoval se svou pověstnou ironií. Existují dokonce i dohady, že tento postup vymyslel, nebo alespoň rozšířil mezi veřejností. Svou metodou chtěl poukázat na fakt, že ať už se zabývá jakýmkoliv pojem, například spravedlností, odvahou nebo ctností, mají lidé vytvořený mylný pohled na věc. Každý dialog tak přináší Sokratovu partnerovi nové poznání. Důležité je, aby debatér dokázal uvažovat o dalších pojmech sám, bez Sokratova vedení. (Johnson, 2016, s. 61–68)

Řecký filosof považuje ctnost za identickou s rozumovým uvažováním. Zastával názor, že je nemožné konat to, co je správné, pokud to neznáme, stejně tak jako není možné to nedělat, pokud je nám to známo. Je tedy za potřebí lidi pouze poučit o skutečné ctnosti, aby byli ctnostní. Právě díky sloučení ctnosti a vědění s sebou přinesla Sokratova nauka něco novátorského. Tím, že bude odhalovat nevědění, povede je cestou sebezkoumání, čemuž odpovídá i řecké prohlášení: Poznej sám sebe. Jestliže lidé poznají, v jaké mravní bídě žili, probudí to v nich přání a snahy najít ideál mravnosti. (Störig, 1993, s. 114) Poznání pravdy a probuzení instinktu konat správně vedlo Sokrata k myšlence, že díky poznání nalzáme i ctnost. Tím také byla posílena hodnota vzdělávání, z něž byla nejvíce oceňována technika zkoumání. (Johnson, 2016, s. 82–83)

3.4 Pojetí těla a duše

Dalším předmětem zájmu velkého myslitele bylo pojetí těla a duše a vztahu mezi nimi. Tělo chápal jako aktivní, fyzickou a smrtelnou složku osobnosti člověka, jenž chce uspokojit svou touhu po materiálním zajištění. Je nutné mít nad ním kontrolu, jinak zcela propadne neřesti. Duše je naopak složka podléhající pouze rozumu, má tendenci chovat se správným způsobem a zdokonalovat se. Pokud s ní bude člověk správně nakládat, může se stát centrem ctnosti. Důležitým úkolem v životě člověka je ovládnutí tělesných pudů a nechat se vést rozhodnutími duše. Lidé mohou tohoto cíle dosáhnout, když poznají sami sebe, budou se věnovat učení o ctnostech a své vědění budou aplikovat v běžných situacích. Jedině tak se stanou moudřími. I Sokrates se snažil o ovládnutí tělesných žádostí, a to svým střídavým způsobem života. Proto za svou činnost odmítal brát peníze, nenosil žádné boty, měl jen několik kousků oblečení a skromné bydlení. (Johnson, 2016, s. 82)

V průběhu času se jeho pojmání těla a duše včetně jejich vztahu stalo všední i pro běžnou společnost. Během několika málo generací po filosofově smrti byla právě jeho pojetí, na rozdíl od toho Platónova, přejímána mnoha významnými osobnosti života řeckého prostředí. K dalšímu rozšíření napomohla i skutečnost, že jeho pojetí ladilo s učením Ježíše Krista, takže své místo našlo i v křesťanství. Ostatně i v dnešní době mají civilizovaní lidé onu představu duše, kterou vytvořil Sokrates. (Johnson, 2016, s. 82–83)

3.5 Spravedlnost

Důležitým námětem, který Sokrates hodlal podrobit své analýze, byl pojem spravedlnosti. Jak zjistil, řecké obyvatelstvo toužilo, aby ve společnosti spravedlnost fungovala, ale na otázku, co to vlastně spravedlnost je, mnozí nedokázali najít odpověď. A pokud se už tací našli, ukázalo se, že jejich chápání je zcela mylné. Z toho také vyplývá, že Sokrates kladl důraz na konkrétní podobu činu. V tehdejší řecké společnosti obecně panoval názor, že spravedlnost člověk činí pouze pro svůj vlastní zájem. Měl by ji konat pouze směrem ke svým přátelům, nepřátelům by měl oplácet zlo zlem. Sokrates byl však odlišného názoru. Pokud nám někdo činí zlo, neměli bychom jej oplácet, ale právě naopak. (Johnson, 2016, s. 83–84)

Tímto svým pohledem na spravedlnost Sokrates způsobil velký zlom. Doposud totiž společnost fungovala na základě zákona odplaty. V dialogu Kriton formuluje pět zásad, které by se podle něj měla dodržovat. Zahrnují například přikázání, že bychom zlo ani nespravedlnost neměli oplácet. Sokrates si uvědomoval důležitou roli jeho vytyčeného mezníku, proto ještě dodal, že podle jeho předpokladu se přikázáními bude pravděpodobně

řídít jen malé množství lidí. Sokratův počin odmítání oplácet nespravedlnost představovalo z praktického hlediska patrně nejdůležitější událost jeho filozofického života. Taktéž bývá chápána jako nejvýznamnější událost celých dějin filozofie. (Johnson, 2016, s. 85–89)

Dle filosofova pojetí vycházejí veškerá nedorozumění z chápání spravedlnosti a rozlišováním, co je zbožné a co ne, co krásné a co nepěkné. Z tohoto důvodu se snažil lidi přivést k přemýšlení o obyčejných problémech, aby byli schopni odpoutat se od své pohodlnosti a poznat realitu. Touto svou činností usvědčoval zdánlivé vědění a nalézal nevědění. Tak Sokrates objevil skutečné vědění, protože odhalil pouze to zdánlivé. Aby byl schopen dostat tohoto opravdového vědění, musel si nejprve stanovit, co je předmětem promluv a tím také založil nauku zabývající se logickým výměrem a logickými pojmy. (Novotný, 1926, s. 25–26)

Svou pozornost obrátil také k další stránce spravedlnosti, a sice k postavení a úloze žen ve společnosti a jejich vztahu k mužům. Sokrates zformuloval o ženách několik pohledů, které taktéž přispěly k dějinnému zvratu. V Platónově díle *Symposion* Sokrates hovoří o ženě jménem Diotima z Mantineje, která jej zasvětila do věcí lásky. Zběhlá byla ale i v dalších oblastech. Dávala třeba athénským obyvatelům rady ohledně poskytování oběti, aby je nezasáhl mor. V tomto Platónově díle lze vysledovat několik důležitých skutečností, a sice že Sokrates pouze zde promlouvá o své cestě vzděláním. Mnoho dohadů se zabývalo otázkou, kdo jej jako mladíka formuloval a ovlivnil jeho pohled na filozofii. A zdá se, že tímto je otázka zodpovězena. Sokrata vyučovala Diotima, což bylo na tehdejší poměry v Athénách ne zcela běžné. Další takovou skutečností je, že i tato žena užívala, stejně jako později Sokrates, metodu pokládání otázek. Nyní ale filosof stál na opačné straně barikády, tedy v roli dotazovaného. V něčem se ale přece Sokrates liší, Diotima na rozdíl od něj dochází k určitému závěru. Další žena, která významným způsobem ovlivnila Sokratův život, se jmenovala Aspasia. I když měla Sokratova přítelkyně jen nízký původ, díky svému vysokému vzdělání a sečtěllosti se dostala do okruhu Perikla a několik let poté se stala jeho ženou. Stejně tak jako Sokrates i ona byla propírána v různých hrách, a to především v Aristofanově díle *Acharňané*. Tyto dvě ženy natolik zasáhly do Sokratova života, že filosof chtěl ženy obecně nechat zastávat důležitější role a požadoval, aby se jim, stejně jako mužům dostalo řádného vzdělání. Zlepšení postavení žen ve společnosti vnímal jako projev spravedlnosti. (Johnson, 2016, s. 91–98)

Johnson (2016) ve své knize zdůrazňuje, že se Sokrates, když se zabýval otázkou spravedlnosti, zapomněl věnovat otroctví, což vytváří velký nedostatek v jeho jinak ucelených koncepcích. I přes jeho očekávání, že filosof bude usilovat o jeho zrušení, se v žádném dochovaném zdroji nehovoří o tomto problému. Je ale také klidně možné, že Sokrates se těmito otázkami přece jen zabýval, ale nedochovaly se v žádném dialogu, nebo že byl znám po několik generací, které však naznaly, že není nutné jej dále šířit. (Johnson, 2016, s. 100)

Otázky, kterými se Sokrates zabýval ve svých dialozích, jsou zachyceny například v Platónových dialozích Lachés, kde se zaobírá pojmem statečnosti, v dialogu Charmidés pojmem uměřenosti a v Euthyfrónu řeší zbožnost. (Novotný, 2000, s. 7) Řecký filosof se v těchto rozhovorech nesnažil o to definovat obecné pojmy, ale být nápomocen při sebepoznávání Lacha, Charmida a Euthyfróna. (Tretera, 1996, s. 69)

Sokrates zbožnost pojímá nikoli jako vztah člověka a božstva, ale jako vystupování člověka v rámci společnosti, rodiny nebo obce, které pramení v jeho božském právu i řádu. Zbožnost lze chápat jako etický pojem, stejně tak jako statečnost, uměřenost a spravedlnost, jejíž je součástí. Snaha o její vymezení představuje logickou práci etiky. (Novotný, 2000, s. 7)

4 Odraz Sokratova díla v české filozofii

4.1 František Drtina

František Drtina (1861 – 1925) vystudoval klasickou filologii a filozofii na Karlově univerzitě. Z jeho pedagogů na něj měl velký vliv G. A. Lindner a T. G. Masaryk. Po několika studijních pobytech získal doktorát filozofie, poté působil jako učitel na gymnáziích v Praze. V roce 1891 získal titul docenta filozofie a o šest let později pak i docenta pedagogiky. Mezi lety 1918 až 1920 vykonával post tajemníka ministerstva školství a národní osvěty, kde byl nápomocen při vytváření československého školního systému. (Gabriel, 1998, s. 104)

Filozofii pojmul jako snažení se o vytvoření jednotného světového a životního názoru s nutností objasnit, co je to svět, jsoucno a jaká je příčina jeho existence. Filosof by měl při své práci vycházet ze závěrů věd, a to hlavně přírodních, které mu přinášejí podnět k vyjadřování různých filozofických pojmů. Delší dobu se zabýval dějinami filozofie, z níž podtrhoval důležitost především antické, ale také novověké filozofie. Ve středověké filozofii vnímal jako problematický fakt tíhy podmínek života, přílišné spoléhání na autority a neuspokojivou potřebu hledat nové pravdy. Své pojetí vývoje filozofie shrnul ve svém díle Myšlenkový vývoj evropského lidstva, v němž se snažil i obyčejnému čtenáři zprostředkovat filozofický vývoj. Tvrdil, že filozofie ve svém vývoji směřuje k myšlence vývoje a pokroku. (Gabriel, 1998, s. 105)

4.2 František Novotný

František Novotný (1881 – 1964) vystudoval klasickou filologii. Díky své skromnosti se nikdy necítil být filozofem ani přímo platonikem, ale pouze badatelem zabývajícím se Platónem. Jeho práce o platónském filozofickém bádání má i dnešní době velký ohlas. Platónovými dialogy se tento významný vědec zabýval po celý svůj život. Právě jeho zásluhou se Platón mohl přiblížit více k veřejnosti prostřednictvím překladů všech Platónových spisů a sepsáním rozsáhlé monografie nazvané O Platónovi. (Dostupné z: <http://puvodni.akropolis.cz/default.asp?page=document&4=10004463>) V prvních třech svazcích provádí analýzu nejen Platónova života a díla, ale také souhrn moderního bádání z hlediska filozofického, společenského i filologického náhledu. (Gabriel, 1998, s. 420)

Proto, aby mohla být jeho díla vydána v českém jazyce, byl Novotný nucen vytvořit terminologii příznačnou pro Platóna, nutno dodat, že velmi povedenou. Novotný texty koncipoval tím způsobem, aby jeho překlady byly srozumitelné pro lidi, kteří se chtějí o Platónovi dozvědět více, nikoliv pro filozofy. (Gabriel, 1998, s. 420)

Dále vytvořil metodu podávající důkazy o důvěryhodnosti a spolehlivosti svědectví antických autorů, kterou aplikoval právě u Platónových děl. Kromě vědecké práce se zabýval i pedagogikou, v níž kladl důraz na snahy vybudovat kvalitní humanitní vzdělání odkazující na řecké a římské zvyklosti. Po skončení první světové války začal ve svých pracech poukazovat na měnící se podmínky světa a podtrhoval význam antické kultury pro dnešní společnost. Množství a hodnota odvedené práce, v níž byl hlavní postavou Platón, zajistila Františku Novotnému mimořádné postavení i ve světovém rozměru. (Dostupné z: <http://puvodni.akropolis.cz/default.asp?page=document&4=10004463>)

4.3 Emanuel Rádl

Emanuel Rádl (1873 – 1942) byl profesorem přírodní filozofie a dějin přírodních věd a zastáncem realismu T. G. Masaryka. Ve své práci *Úkol filosofie v československém státě* navzájem propojoval filozofickou práci s aktuálními problémy ve společnosti. Masarykův odkaz je cítit i v Rádlově důrazu na etické náměty ve filozofii a chápání úlohy náboženství u jednotlivce i celé společnosti. (Gabriel, 1998, s. 479)

Svým podílem ve funkci předsedy Jednoty filozofické přispěl k rozvoji filozofie v českém prostředí. Od poloviny 30. let se už nemohl účastnit veřejného života z důvodu dlouhodobé nemoci. Své stažení se do ústraní a život v něm zaznamenal v díle *Útěcha z filozofie*. Dílo *Dějiny filozofie* představují zase shrnutí jeho pohledu na dosavadní filozofii. Sám si uvědomil, že přehodnotil svůj názor na dosavadní klasifikaci filozofie: „ *Filozofie antická je jen zčásti krokem kupředu, z velké části byla úpadkovým jevem, nevyjímaje ani velkých filozofů, jako byli Sokrates a Platon. Křesťanství bylo správným pokusem o záchranu, ale od počátku podléhalo vlivu antiky, která jeho základy narušovala; historie zápasu křesťanství s antikou je historií středověké filozofie; antika zvítězila.*“ (Gabriel, 1998, s. 479–480)

4.4 Jan Patočka

Jan Patočka (1907 – 1977) byl významný český filozof. Na Karlově univerzitě vystudoval filozofii, romanistiku a slavistiku. Během studijního pobytu na pařížské Sorbonně se seznámil se zakladatelem moderní fenomenologie E. Husserlem. V roce 1936 získal na FF UK titul

docenta. Po skončení války přednášel na Masarykově univerzitě. V roce 1950 mu byla z politických důvodů zakázána pedagogická činnost. Dále působil v Ústavu T. G. Masaryka do doby, než byl v roce 1954 uzavřen. Následující období pracoval jako vědecký pracovník Pedagogického ústavu J. A. Komenského ČSAV, kde pomáhal s překlady, vydáváním, a komentováním díla Komenského. V roce 1968 získal titul profesora a vrátil se zpět k práci pedagoga. V rámci svého pedagogického působení podnikal i zahraniční cesty, na kterých konal přednášky. V průběhu roku 1972 byl opět z politických důvodů nucen odejít do penze. Do konce svého života pak organizoval soukromé přednášky a tzv. bytové semináře. Po sepsání Charty 77 se stal jedním z prvních signatářů, byl také mluvčí. (Gabriel, 1998, s. 435–436)

Velkou odezvu vzbudily Patočky přednášky z dějin antické filozofie. Na jedné straně Patočka přijímal Platónovy představy o vzniku a poslání filozofie, na druhou stranu ale platonismus odsuzoval za to, že do centra svého zájmu, místo pátrání po bytí, staví otázku po nehybném celku jsoucího nacházející se nad naším světem. Větší roli přisuzoval Sokratovi, který si byl vědomý propastného nesouladu mezi naším přístupem k celku jsoucího a neschopností dosáhnout konečného vědění tohoto celku. (Gabriel, 1998, s. 437)

Jan Patočka neměl možnost svou práci a výuku vytvářet systematicky. Nic ale nebránilo tomu, aby svou prací zapůsobil na značný počet představitelů české inteligence, mezi něž patřil například V. Havel, E. Kohák nebo V. Bělohradský. (Gabriel, 1998, s. 437–438)

4.5 Josef Ludvík Fischer

Český filozof J. L. Fischer (1894 –1973) původně studoval na Karlově univerzitě český a německý jazyk. Během studií jej velmi zaujala filozofie, které se začal více věnovat. V říjnu 1945 získal titul profesora. V období let 1946 až 1949 byl jmenován prvním rektorem UP v Olomouci, kde vyučoval na FF do roku 1957. (Gabriel, 1998, s. 127)

Fischer se také zabýval studiem společenských problémů. Tvrdí, že všechno, co člověk jako jedinec ve společnosti koná, je odrazem sociálního kontextu, ve kterém žije. Sociologii se začal zabývat z důvodu nespokojenosti se stavem nejen české, ale i světové společnosti. Dále jej k tomu vedla touha odhalit příčiny stojící za tímto stavem. První závěr svého bádání shrnul do přednášek zabývajících se budoucností evropské kultury, ve kterých se pokusil „vytvořit novou společenskou syntézu, která by určila nebo snažila by se určit ráz

dalšího kulturního vývoje“. (Gabriel, 1998, s. 127) Toto jeho pojetí označujeme jako skladebnou filozofii. (Gabriel, 1998, s. 127)

Fischera řadíme k čelním odborníkům dějin filozofie, ale kvůli potřebě vytvořit si svůj systém filosofie a provést rozbor tehdejší společnosti, už neměl možnost se tématy dějin filozofie zabývat. V období 60. let 20. století se vrátil ke své oblíbené filozofii starých Řeků, jejímž výsledkem byla kniha Sokrates nelegendární. Autor v publikaci srovnává dochovaná svědectví o velkém filozofovi a snaží se vytvořit obraz skutečného Sokrata. (Gabriel, 1998, s. 128)

Závěr

Stanovený cíl seznámit čtenáře s významným řeckým myslitelem, jeho pojetím filozofie a tvůrci literatury, v níž je Sokrates hlavní postavou, byl naplněn.

Z větší části jsem se zabývala sokratovskou literaturou. Myslím si, že je důležité porovnat názory jednotlivých filosofů a zjistit, v čem se liší, protože každý měl na jeho osobu svůj specifický pohled. Tato skutečnost je navíc ještě umocněna tím, že Sokrates sám žádné dílo nenapsal. Dnes tedy můžeme pouze hádat, kdo z nich podal nejvěrnější obraz velkého filosofa. Dále se v práci více zabývám událostmi Sokratova života a zejména pak jeho závěru, kdy byl odsouzen za bezbožnost a kažení mládeže. Podle mého názoru nám i v dnešní době může být přínosem nejen jeho pojetí filosofických otázek, ale také mravní jednání, které prokázal po vynesení rozsudku.

Domnívám se, že jistým přínosem mé práce je zpracovaný přehled českých filozofů zabývajících se otázkami Sokratova života a filozofie.

Práci bych mohla rozvinout o analýzu Platónových dialogů, ze které by bylo možné blíže ukázat Sokratovu pověstnou metodu. Dalším tématem práce by mohla být otázka využití problematiky v hodinách občanské výchovy na základních a středních školách.

Prameny a literatura

1. DE CRESCENZO, L. *Příběhy řecké filozofie: Sokrates a ti druzí*. Přeložila I. PAPIRNÍKOVÁ. Praha: Dokořán, 2004. 189 s. ISBN 80-86569-66-7.
2. DRTINA, F. *Úvod do filozofie. Díl I, Historický. Část 1, Starověk a středověk*. Praha: Jan Laichter, 1914. 568 s.
3. FISCHER, J. L. *Případ Sokrates*. 2.vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. 170 s. ISBN 8071061107.
4. GABRIEL, J. ed. *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. 697 s. ISBN 80-210-1840-2.
5. GRAESER, A. *Řecká filozofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Přeložil M. PETŘÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2000. 445 s. Dějiny filozofie (OIKOYMENH); sv. 2. ISBN 807298019X.
6. JOHNSON, P. *Sokrates: člověk pro naši dobu*. Přeložil J. SVOBODA. 2.vyd. Brno: Barrister & Principal, 2016. 146 s. ISBN 978-80-7485-082-0.
7. KINKEL, W. *Geschichte der Philosophie: als Einleitung in das System der Philosophie. Zweiter Teil, Von Sokrates bis Plato*. Gieszen: Alfred Töpelmann, 1908.
8. LAERTIOS, D. *Životy, názory a výroky proslulých filozofů*. Přeložil A. KOLÁŘ. Praha: Československá akademie věd, 1964. 492 s. Filozofická knihovna (Nakladatelství Československé akademie věd).
9. MACHOVEC, D. *Dějiny antické filozofie*. 3. nezm. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 187 s.
10. NOVOTNÝ, F.: Předmluva, In: PLATÓN. *Euthyfrón; Obrana Sókrata; Kritón*. Praha: OIKOYMENH, 2000. 104 s. ISBN 8085241374.
11. NOVOTNÝ, F. *Sokrates, Platon*. Praha: František Novotný, 1926. 61 s. Zvláštní otisk z Přednášek a rozprav Společnosti přátel antické kultury.
12. PATOČKA, J. *Sókratés: přednášky z antické filozofie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 158 s. Na pomoc učitelům. ISBN 80-04-25383-0.
13. PLATÓN. *Euthyfrón; Obrana Sókrata; Kritón*. 4., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000. 104 s. Knihovna antické tradice; sv. 9. ISBN 8085241374.
14. PLATÓN. *Faidón*. Přeložil F. NOVOTNÝ. 6., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005. 107 s. Platónovy dialogy (Oikoymenh); sv. 8. ISBN 8072981587.
15. RÁDL, E. *Dějiny filozofie*. Olomouc: Votobia, 1998. 514 s. Velká řada (Votobia). ISBN 80-7220-063-1.

16. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. 3.vyd. Praha: Zvon, 1993. 559 s. ISBN 8071130583.
17. TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení: (od Thalety k Rousseauovi)*. Praha: COWI, 1996. 330 s. Perspektivy České republiky; sv. 1. ISBN 80-901588-4-6.

Elektronické zdroje

1. *Bitvy u Platají a mysu Mykalé 479 před n. l.* [online]. 18. 4. 2015 [cit. 5. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.antickysvet.cz/25973n-bitvy-u-plataji-a-mysu-mykale-479-pred-n.l>.
2. REALE, G. Základní témata, struktura a klíčové pojmy Platónova Faidónu. Přeložil M. CAJTHAML. *Reflexe*. Filosofický časopis [online]. Praha: OIKOYMENH a Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta, 47 [23. 3. 2018]. ISSN 0862-6901. Dostupné z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_47/Zakladni_temata_struktura_a_klicove_pojmy_Platonova_Faidonu.html
3. FLAITINGR, L., HURYTA, M. *František Novotný a jeho monumentální dílo věnované Platonovi*. [online]. © 2016 [cit. 26. 3. 2018]. Dostupné z: <http://puvodni.akropolis.cz/default.asp?page=document&4=10004463>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Petra Bonková
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Sokratova filozofie
Název v angličtině:	Socrates' philosophy
Anotace práce:	Bakalářská práce se zaměřuje na život Sokrata v antickém Řecku a jeho pojetí filosofie. Porovnává vybrané prameny popisující velkého myslitele i to, jaký mělo jeho působení dopad na české filozofy.
Klíčová slova:	Athény, ctnost, dialog, filozofie, Sokrates, soud
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis focuses on the life of Socrates in ancient Greece and his approach to philosophy. It compares the selected sources describing the great thinker as well as the effect of his influence on the Czech philosophers.
Klíčová slova v angličtině:	Athens, court, dialog, philosophy, Socrates, virtue
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	40 stran
Jazyk práce:	český